

מכון מניטו

כי עיצוון – פרשת משפטים

דבר תורה שכתב הרב יהודא ליאון אשכנזי (מניטו)

תרגום ועריכה מצרפתית: אליעזר שרקי

צוות עריכה לשונית והגהה לפרשות: אלישבע שרקי, בלה בל אנג, ידידיה ונגרובר ואיתי קולין

נעשה ונשמע

ומצוות שנצטוו במרה), ועל קריאה זו עונים בני ישראל: "כל אֲשֶׁר דָּבַר ה' נַעֲשֶׂה וְנִשְׁמָע".

בפסוקים שקדמו, בני ישראל התחייבו פעמיים לעשות את "כל אשר דיבר ה'".

א. "וַיַּעֲנוּ כָּל הָעָם יַחְדָּו וַיֹּאמְרוּ פֶּלַא אֲשֶׁר דָּבַר ה' נַעֲשֶׂה" (שמות ט, ח).

ב. "וַיַּעַן כָּל הָעָם קוֹל אֶחָד וַיֹּאמְרוּ כָּל הַדְּבָרִים אֲשֶׁר דָּבַר ה' נַעֲשֶׂה" (שם כד, ג).

בשני המקרים בני ישראל מתחייבים ב"נעשה" בלבד. בירור ההקשרים השונים של שני הפסוקים הללו מבהיר לנו על מה חלה ההתחייבות של בני ישראל בכל אחד משני המקרים.

בפסוק הראשון, העם עונה למשה ומתחייב לדברים שהוא מוסר מפי ה', עוד לפני מתן תורה: "וְאַתֶּם תִּהְיוּ לִי מִמְּלַכְתַּת פְּהִינִים וְגוֹי קְדוֹשׁ אֲלֵה הַדְּבָרִים אֲשֶׁר תְּדַבֵּר אֵלַי בְּנִי יִשְׂרָאֵל" (שם יט, ו). בפסוק השני, העם עונה למשה ומתחייב להישמע לאזהרות שלא לעלות בהר סיני בעת התגלות ה': "וְנִגַּשׁ מִשָּׁה לְבַדּוֹ אֵל ה' וְהֵם לֹא יִגָּשׁוּ וְהָעָם לֹא יַעֲלוּ עִמּוֹ" (שם כד, ב).

לעומת פסוקים אלו, חשוב לשים לב לכך שההתחייבות "וְנִשְׁמָע" שמוסיף העם בפסוק שבו אנו עוסקים היא לכריתת ברית על התורה.⁵ המשמעות הפנימית של הטוב מתגלה מתוך הגשמתו בעשייה. אפשר להמשיך זאת לאהבה: מי שמעולם לא אהב – לעולם לא ידע מהי אהבה. אבל מעשה המצווה לברו, ללא חדוות לימוד התורה, הוא כגוף ללא נשמה.⁶

לפרש לדעת חכמי ספרד, שפירשו שכל פרשה זו היתה אחר קבלת עשרת הדברות... "עייין שם בהרחבה. ה"ע).

⁴ ועל כך היה הרב אשכנזי אומר שמדובר בשרשרת אינסופית: "שמענו ונעשה, ונשמע ונעשה, ונשמע ונעשה..." (ה"ע).

⁵ הוספת "וְנִשְׁמָע" ל"נַעֲשֶׂה", היא תגובת העם בעת ששמעו מפי משה את ספר הברית: "וַיִּקְרָא סֵפֶר הַבְּרִית וַיִּקְרָא בְּאָזְנֵי הָעָם. וַיֹּאמְרוּ: פֶּלַא אֲשֶׁר דָּבַר ה' נַעֲשֶׂה וְנִשְׁמָע" (שמות כד, ז).

⁶ ראו חובות הלבבות, שער ח, פרק ג, בעניין הכוונה בתפילה.

וְאַתֶּנָּה וַיִּקְחַ סֵפֶר הַבְּרִית וַיִּקְרָא בְּאָזְנֵי הָעָם וַיֹּאמְרוּ פֶּלַא אֲשֶׁר דָּבַר ה' נַעֲשֶׂה וְנִשְׁמָע" (שמות כד, ז).

אמר רבי אלעזר: בשעה שהקדימו ישראל נעשה לנשמע, יצתה בת קול ואמרה להן מי גילה לבניי רז זה שמלאכי השרת משתמשין בו? דכתיב: "בְּרַכּוּ ה' מְלֹאכְיוֹ גִבּוֹרֵי כַח עֲשֵׂי דְבָרוֹ לְשִׁמְעַת פְּקוּל דְּבָרוֹ" (תהלים קג, כ). ברישא עֲשֵׂי והדר לְשִׁמְעַת [בתחילה עֲשֵׂי ואחר כך לְשִׁמְעַת] (שבת פח, א).

סוגיה תלמודית זו מוזכרת פעמים רבות. על פיה, יש לעם ישראל זכות מיוחדת, משום שהוא מוכן לקיים את התורה עוד לפני ששמע והבין איך מקיימים אותה. אין ספק שיש כאן יסוד חינוכי עתיק, שגם כיום הוא מעשי מאוד: אל לו לאדם לדחות את עשיית הטוב עד שישלים את לימוד כל החכמות והידיעות הנוגעות לכך. אחרת, חייו יגיעו לקיצם בטרם יחל את עשייתו. חכמינו הרבו להביא דוגמאות לגישה חסרת היגיון זו:¹ הייתכן שאדם יסכים להכניס מזון לפיו רק לאחר שילמד כיצד פועלת מערכת העיכול?!

אך האמת היא שפירוש זה, שישאל הקדימו "נעשה" ל"נשמע" – הוא דרש, כלומר גילוי הארה של חכמה הטמונה בלשון הפסוק.² לעומת זאת, ה'כלי יקר',³ בהסתמך על "מסורת חכמי ספרד", מעיר שלפני העשייה יש לשמוע מה שצריך לעשות, ולכן יש לכאורה סוג של סתירה לוגית בפסוק כפשוטו. יש אפוא לאמץ את קריאת הפסוק של מסורת זו, המפרשת אותו כך: כל מה שה' כבר אמר – נעשה, והיה ונשמע מצוות נוספות – גם אותן נעשה.⁴

קריאה זו מבוססת על סדר האירועים המתואר בפסוק: משה קורא ב"סֵפֶר הַבְּרִית" (כלומר, לפי רש"י: "מבראשית ועד מתן תורה,

¹ ראה "ליקוטי אנשי שם" על הפסוק.

² יש לשים לב למהלך הדברים של מניטו. הפשט 'נעשה ונשמע' במשמעות של "נעשה בלי להבין" אינו יכול להיות הפשט, אלא "מסורת חכמי ספרד" שצריך לשמוע על מנת לקיים. יחד עם זאת, יש באמירה 'נעשה ונשמע' עומק גדול הקשור לברית על התורה: מתוך העשייה מבינים במה מדובר. כלומר, לא עושים בלי להבין, אלא מבינים מתוך העשייה (ה"ע).

³ רבי אפרים שלמה לונשיץ (1550-1619), תלמיד המהר"ל מפראג. ואלו דבריו: "פֶּלַא אֲשֶׁר דָּבַר ה' נַעֲשֶׂה – לא אמרו לאלתר נעשה ונשמע. ייתכן

הפרי קודם לעלים

אמר רבי חמא ברבי חנינא: מאי דכתיב (שיר השירים ב, ג) "כִּתְפוּחַ בְּעֵצֵי הַיָּעַר [כֵּן דוֹדֵי בֵּין הַבָּנִים]"? למה נמשלו ישראל לתפוח? לומר לך: מה תפוח זה פריו קודם לעליו – אף ישראל הקדימו נעשה לנשמע.⁷

רבנו תם (בתוספות, שם) מקשה: והרי אנו רואים שעץ התפוח אינו שונה משאר עצי הפרי, והוא מוציא את עליו לפני הפירות! וכך הוא מתרץ: התפוח המוזכר בפסוק הוא האתרוג, כפי שמבואר בתרגום הארמי.⁸ פירותיו של עץ האתרוג נשארים על העץ גם לאחר נשירת העלים, וכאשר צומחים עלים חדשים – נראה שהפרי קדם לעלים.

וכך הדבר במצוות: ההבנות והמשמעויות החדשות שלהן, המתחדשות מדור לדור, צומחות בצל שמירת המצוות בסגנון הישן של התקופה הקודמת.⁹

עלה על גדותיו

מספרים על הבעל שם טוב, שפירש לתלמידיו את הפסוק בשיר השירים (ז, יד): "תְּדַשְׁשִׁים גַּם יְשָׁנִים דוֹדֵי צְפַנְתִּי לָךְ".

הפשט הוא: גילויי האהבה, החדשים והישנים, כולם שמורים לאהוב, לדוד. אך הבעל שם טוב פירש כך: הפירושים החדשים והפירושים הישנים – את כולם שמרתי לדוד היחיד והמיוחד. שאלוהו תלמידו המודאגים: ומה איתנו? לנו לא מסרת כלום? והוא ענה: "מה שמסרתי לכם – הוא ממה שעלה על גדותיו ונשפך!"¹⁰

⁷ שבת פח, א. לכך רומז סופו של הפסוק בשיר השירים (שם): "בְּצִלּוֹ תִמְדְּתִי וְיִשְׁכַּתִּי וּפְרִיּוֹ מִתּוֹק לְחֶכְמִי" (ה"ע).

⁸ ראה **רשפי אש השלם** אות ק"י, רבי מרדכי בן דב (מנשכ"ז): "תְּדַשְׁשִׁים גַּם יְשָׁנִים דוֹדֵי צְפַנְתִּי לָךְ. מרן הבעל שם טוב הקדוש זצוקל"ה זכותו יגן עלינו, אמר: חכמות חדשים וגם ישנים, דודי זה הקדוש ברוך הוא, צפנתי לך בשבילך. ושאלו אותו: הלא רבינו אומר תורה! והשיב: כמו השופך לחבית, והיתרון נשפך ממילא מחמת שהוא ממולא על כל גדותיו וכו'. וכן במידות רעות ח"ו, כשנראה, בוודאי יש בפנימיות יותר".

⁹ תרגום כתובים לשיר השירים ב, ג: "הִיכְמָא דְיָאֵי וּמְשׁוּבַח אֶתְרוּגָא בֵּינֵי אֵילָנֵי סְרָק".

¹⁰ משמעות המצוות מתעדכנת מדור לדור, מדור האבות לדור הבנים. הדבר נכון ביתר שאת בדור הגאולה, במדינת ישראל, שבה יתגלו במצוות משמעויות וממדים שונים משהיו להן בגלות, אך המשמעויות החדשות הללו נבנות בהדרגה, ללא ניתוק, בצל ובחסות המשמעויות הישנות. אולי

התורה והמצווה

התורה והמצווה

על המילים "וְהַתּוֹרָה וְהַמִּצְוָה" שבפסוק, אומר התלמוד הירושלמי:

ומניין שכל המצוות טעונות ברכה? רבי תנחומא רבי אבא בר כהנא בשם רבי אלעזר: "וְאֵת לַחַת הָאָבֶן וְהַתּוֹרָה וְהַמִּצְוָה" – הקיש תורה למצוות, מה תורה טעונה ברכה, אף מצוות טעונות ברכה. (ירושלמי ברכות ו, א)

בכל יום, בתחילת תפילת שחרית, אנו מברכים את 'ברכת התורה' (ברכות יא, ב): "ברוך אתה ה' אלוהינו מלך העולם, אשר בחר בנו מכל העמים ונתן לנו את תורתו". התורה שלו – לא רק התורה שהוא מצווה לנו, אלא התורה שהוא מקיים בעצמו ביחסיו אל העולם. הזכות של ישראל היא שהקב"ה גילה להם את התורה שלו.

ברכת התורה שאנו אומרים בבוקר מקדשת כל קריאה בתורה וכל לימוד תורה שלנו במהלך היום. הקורא בתורה או הלומד בלי ברכת התורה – הריהו כמי שאומר שאין התורה באה מהתגלות אלוהית.¹⁵ על אותה הדרך, המקיים מצווה ואינו מברך עליה – מתעלם מכך שבקיום מצווה זו הוא מקיים את רצון ה'.

ישנו רעיון נפוץ בחוגים מסוימים: להתייחס לקיום המצוות כסוג של 'משמעת עצמית' וכדרך חיים, ולא כפי מה שהן באמת – התנהגות אמונית-דתית. מתוך הגמרא הזאת אנו רואים שחכמי ישראל היו מודעים לבעיה זו ומקדמת דנא.¹⁶

שלנו, זה הדגם שכבר קרה בנקודה אחת של הזמן, נקודה אחת של העולם, נקודה אחת של האדם: עם ישראל, ירושלים, אותה תקופה – זה כבר נבנה כבית-המקדש. אבל העולם כולו זה: "אשרי יושבי ביתך" – ביתו של הקב"ה, וצריך להפוך את כל העולם כולו לבית המקדש. דהיינו, הקב"ה ברא את העולם ויצר אותו עד היום השישי – ששת ימי בראשית – ומסר את העולם לאדם. אז האדם, וזה החלק שלו, צריך לבנות את העולם כביתו של הקב"ה. בששת ימי המעשה העולם בנה את ביתו של האדם, ואותו בית שהקב"ה צמצם את עצמו ממנו, האדם צריך לייצר אותו, לתקן אותו, כדי שיהיה ביתו של הקב"ה, ואז יהיה מפגש בין הבורא והבריאה".

¹⁵ שהרי הברכה מקשרת בין התורה לנותן התורה. וראו בהקדמת המהר"ל לתפארת ישראל (ה"ע).

¹⁶ ראו בפירוש תורה תמימה לשמות כד, יב, מה שביאר בהבנת הגמרא. הרב אשכנזי הדגיש את עומק הדברים של המחבר שם.

"וְאֵת לַחַת הָאָבֶן וְהַתּוֹרָה וְהַמִּצְוָה אֲשֶׁר פָּתַחְתִּי לְהוֹרְתָם." (שמות כד, יב)

אומרים בשם הגאון מווילנה, כי כל התורה שבעל פה כלולה בתורה שבכתב; כל התורה שבכתב כלולה בחמישה חומשי תורה; כל חמישה חומשי תורה כלולים בספר בראשית; כל ספר בראשית כלול בפרשת בראשית; כל פרשת בראשית כלולה בפסוק הראשון: "בְּרֵאשִׁית בְּרָא..."; כל המילים שבפסוק הראשון כלולות במילה "בְּרֵאשִׁית"; וכל האותיות שבמילה "בְּרֵאשִׁית" כלולות באות הראשונה – ב.

התורה מתחילה באות ב, שערכה המספרי הוא שתיים. משמעות הדבר היא שהתורה מתחילה בשניות: עם מעשה הבריאה מופיעה הדואליות היסודית הראשונה אשר מפרידה – וגם מחברת – בין הבורא לנברא. לפיכך, כבר מבראשית מתגלה מציאות של תורה, המסדירה את היחסים בין 'יש' ל'יש' אחר. התורה כולה, בכל מדרגותיה,¹¹ היא גילוי של מכלול הכללים ליישום התוכנית של דר קיום עם הזולת.

יחס כזה אל האחר הוא יחסו של הבורא אל העולם, כמסופר במעשה בראשית.¹² סיפור מעשה בראשית בא כהקדמה לתולדות האדם, שבהן היחס אל האחר הוא היחס שבין האדם לחברו. סיפור תולדות האדם בא כהקדמה לתורה שניתנה לישראל, שבה כל אחד נפגש עם האמת של האדם התואם את רצון הבורא,¹³ כלומר עם הצדיק על פי התורה.

לפי זה, אכן מי שמבין את המשמעות של האות ב – ובתנאי שהוא באמת מבין אותה! – יכול להבין את כל התורה כולה, מאחר שהיא כלולה כולה באות ב של "בְּרֵאשִׁית".

והנה, כידוע, האות ב פירושה גם 'בית'. ובכך יתקיים הפסוק: "אֲשֶׁרִי יוֹשְׁבֵי בֵּיתְךָ" ... (תהלים פד א)¹⁴

¹¹ המפורטות בפסוק "וְאֵת לַחַת הָאָבֶן וְהַתּוֹרָה וְהַמִּצְוָה אֲשֶׁר פָּתַחְתִּי לְהוֹרְתָם", כמבואר בסוגית הגמרא בברכות ה, א.

¹² בדברים הללו יש רמז לסוד הצמצום. לפי חכמת הקבלה, על מנת לאפשר את קיומו של עולם נברא בתוך האינסוף האלוהי, הקב"ה 'צמצם' את אורו האינסופי. מעשה זה הוא האב טיפוס ליחס המוסרי אל הזולת: על האדם להתגבר על נטייתו להתפשטות ללא גבול על מנת לתת מקום לקיומו של הזולת (ה"ע).

¹³ כלומר, בתורה האדם נפגש עם עוד 'אחר' – הוא עצמו, כפי שעתידי להיות במדרגתו האמיתית והשלמה (ה"ע).

¹⁴ כלומר, אשרי מי שחי את השלמות שבדואליות הזו. בהמשך לכך, עיין בדברים שאמר מניטו בהקלטות שיעוריו בעברית על בית המקדש שנמצא ביוטיוב (תחת הכותרת: 'סוד בית המקדש על פי הקבלה'), ושנערך מתוך הקלטות 'מהפכת הזהות העברית': "אני שמעתי הסבר לפי הקבלה: כי כל ההיסטוריה של העולם זה בניין העולם כבית-המקדש. בית-המקדש